FRIED ISTVÁN

VÖRÖSMARTY MIHÁLY ÉS A TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY

Vörösmarty Mihály az 1827. év utolsó napjaiban lett a Tudományos Gyűjtemény szerkesztője. Ebben az időben ez volt az egyetlen országos jelentőségű, jelentékeny népszerűségnek örvendő lap. Az alig véget ért országgyűlés a legjobbak számára csalódást okozott. Ugyanakkor a reformokért küzdő tábor alaposabb, célszerűbb szervezése, a reformjavaslatok pontosabb közjogi előkészítése, a tervszerű, kitartó munka sürgetése is szükségessé vált. Mindezek a kérdések megoldásra vártak: s a reform harcosai nem akarták a megoldást meghatározatlan ideig tartó vitákban elodázni.

A XIX. század elején Pest és Pest megye jelentősége, súlya, szerepe megnő.[1] A főurak egy része (Orczy, Károlyi, Teleki, Ürményi) építkezésbe kezd, a megyei középnemesség felköltözik a városba. Az egyetem hallgatóinak száma mind több s több lesz, az egyetemi s más nyomdák munkája megszaporodik, orvosok, ügyvédek, szinészek, írók, hivatalnokok, papok, tudósok telepednek le, ezáltal jelentős haladó értelmiség alakul ki. Pest 1829-re 62 471 lakossal rendelkezik. 1827-ben idejön a Nemzeti Casino, 1828-tól a reformmunkálatokon dolgozó országos bizottmány alcsoportjai — a nádor vezetésével — Pesten üléseznek.[2] 1828-tól itt tevékenykedik a „Lótenyésztő Társaság". Széchenyi tervei csakhamar ismertté lesznek: „Közhasznú intézetek . . . csinos épületek, melyekben a nemzet kincsei tartatnak s melyekből a közértelmesség nőtten terjed, szép hidak, jó utak, helyes communicatiok, virágzó vidékek . . ." Az igaz hazafiság alapvető ismérvét tömören így foglalja össze: „községért munkálkodás".[3]

Reformmunkálatok, haladó értelmiség, újtípusú intézmények terve, az országgyűlésen kirajzolódott frontok: mindezek fölvetették egy olyan, országos tekintéllyel rendelkező lap, folyóirat megindításának kérdését, melynek ítéletei, vitacikkei az olvasóközönséget a reformjavaslatok támogatására ösztönzik. A nemrég lezajlott nyelvújítási vita sem maradt meg a szoros értelemben vett „nyelvészeti" keretek között, a régi s az új ízlés, nyelv- s irodalomszemlélet, sőt ideológia képviselői csaptak össze; az Auróra évenként megjelenő kötetei egyre inkább szembekerültek a klasszicizmus táborával, s ez a szembekerülés sem pusztán irodalmi-esztétikai okokra vezethető vissza. Toldy Ferenc 1825-ben szeretne Magyar Hermesz[4] címmel lapot indítani. A cím még Wielandra, a magyar felvilágosodás egyik legkedveltebb írója újságjára utal (Der Neue Teutsche Merkur), ám tartalmában az új, a korszerű irodalmi irány szolgálatában állott volna. Ezt támasztják alá Toldy Ferenc 1826—27-ben írott cikkei.

A nemzetiesedés s a polgári fejlődés előmozdításáért folyó harcban így kap szerepet a Tudományos Gyűjtemény, melynek új szerkesztője nem a mozgékony költő, Szemere Pál; nem a józan s száraz tudós, Fejér György; nem a tekintélyes s a magyarosodásnak túlzásaival

[1] Kósa János: Pest és Buda elmagyarosodása 1848-ig, Bp. 1937. Apollo Könyvtár 7. szám.

[2] Horváth Mihály: Huszonöt év Magyarország történelméből, 1823—1848. Bp. 1886. III. kiad. I. köt. 197.

[3] Gróf Széchenyi István Válogatott Munkái, Bp. é. n. I. köt. 134—135.

[4] Waldapfel József: Ötven év Buda és Pest irodalmi életéből, 1780—1830. Bp. 1935.

is buzgó bajnoka, Horvát István – hanem a *Zalán futásá*val alig föltűnt Vörösmarty Mihály lett. Neki viszont életmentést jelentett szerkesztői állása. A *Zalán futása* erkölcsi sikere után úgy vélte, lehet Pesten író, és semmi más. Keserű tapasztalatok győzték meg, hogy növekvő hírneve önmagában nem biztosíthatja még a mindennapi kenyeret sem. 1827-ből származó leveleiben szüntelen nélkülözésre panaszkodik, tervezi, hogy Fehérvárra megy ügyvédnek. Barátai (pl. Fábián Gábor)[5] visszatartanák, de még december közepéig sem csillan föl a Pesten maradás lehetőségének reménye. Csak a hónap utolsó napjaiban értesülünk arról, hogy szerkesztő lett. Fábián Gábor válaszlevele a forrás, kelte: december 31.[6] Tételezzük föl, hogy Fábián azonnal válaszolt, akkor is legalább 3–4 napnak kellett eltelnie Vörösmarty levelének érkezte előtt. Zádor dec. 27-i, Kazinczynak küldött levele még nem tud e tényről, ezt majd Toldy adja hírül dec. 29-én.[7] Tehát: december 25–27. között mondhatott igent Vörösmarty Károlyinak, s így joggal vallhatta be Kazinczynak: „készületlenül" vette át a szerkesztést.[8]

Hogy Vörösmarty szerkesztő lehetett, abban talán Horvát Istváné a főszerep.[9] A Horvát-Károlyi levelezésből[10] tudjuk, hogy a kiadó előtt a történész csalhatatlan tekintély. Horvát pedig szívesen ajánlotta Vörösmartyt, hiszen a költő – ha nem is minden fenntartás nélkül – híve, a *Magyarvár* poétájának elképzelései nem estek messze a történetíró felfogásától. Waldapfel József[11] – s nyomában Horváth Károly[12] – inkább afelé hajlik, hogy a szerkesztőváltozás Bajzáék puccsszerű rohamának eredménye; szerintük az aurórások „Révai Társaság"-beli ülése (Bajza december 13-i levele a koronatanú) segítette volna Vörösmartyt. Nem vethetjük el ezt az álláspontot sem, bár két kérdés merül föl: 1. Vajon Toldy, Bajza s Zádor rendelkeztek-e olyan tekintéllyel hogy a jó összeköttetésekkel bíró Thaisz elbocsátására bírják Trattneréket? 2. Az ülés december közepén lehetett. Ha Vörösmarty azonnal szerkesztő lett (puccsszerű roham!), miért nem azonnal küldte tanulmányokat, közreműködést kérő leveleit? Mért várt kb. egy hetet?

A Tudományos Gyűjtemény szerkesztője jókora tekintélyt mondhatott magáénak, hiszen a folyóirat egyetlen volt a maga nemében. Az elődd, Thaisz András a reformkor érdekes típusa, a német neohumanizmus tanítványa. Életét vezérlő eszméit a késmárki líceumban ismerte meg, innen származik az a nemzetek fölé emelkedő, a nemzeti törekvéseket csak egymás mellett elképzelni tudó szemlélete, melynek a magyar nemzeti megújulás viharos lendülete mindvégig idegen maradt. A század első-második évtizedének német s osztrák lapjai (Wiener Allg. Literatur-Zeitung, Vaterländische Blätter, Annalen der Lit. u. Kunst stb.) az ő újság-ideáljai, a vegyes tartalmú, mindenféle elkötelezettségtől mentes folyóirat. Szerkesztői egyéniségének határozatlanságát, tehetelenségét bizonyítja, hogy Horvát István s Fejér György langyos hazafiúi érzéséért haragudtak rá, Rumy Károly György pedig – igazságtalanul – nemzeti türelmetlenségét vetette szemére. Thaisz érdeme, hogy a cseh nemzeti megújulás hasonló törekvésű folyóiratát rendszeresen ismertette, s a cseh tudományos, irodalmi élet jelenségeit közvetítette.[13]

A szerkesztő Thaisz tehát sokszorosan megbukott, hiszen e lapnak Pest magyarosításáért is kellett harcolnia. A városban ügyesen szerkesztett német lapok (Iris, majd Der Spiegel) jelentettek konkurrenciát, a Muzárion is jelentős olvasóközönséget vont el. Olyat kellett adni,

[5] Vörösmarty Mihály Összes Művei (ÖM.) XVII. köt. Bp. 1965. 187.
[6] Uo. 188.
[7] Kazinczy levelezése XX. köt. 422.
[8] ÖM. XVII. köt. 193.
[9] Uo. 430. Brisits Frigyes jegyzete.
[10] OSZK. Kézirattár, Levelek- és Uo. Quart Lat. 1426.
[11] Waldapfel: i. m.
[12] A klasszikából a romantikába, Bp. 1968. 414.
[13] A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből (szerk.: Kemény G. Gábor), Bp. 1962. 226–227.

amely máshol nem található, s evvel párhuzamosan Széchenyi gondolatait is népszerűsíteni kellett. Meg kellett tartani a konzervatív nemesi olvasóközönséget, ki kellett elégíteni Kazinczynak s társainak táborát, de a fejlődő-kialakuló honorácior-réteghez is szólni kellett. Vörösmartynak évi 800 Ft-ot jelentett a szerkesztői állás, s ez tisztes (bár szerény) megélhetést biztosított.[14] Ám elképzeléseit – nem csak a följebb említett kötöttségek miatt – csak bizonyos fokig valósíthatta meg. „Készületlenül" vette ugyan át a lapot, de beköszöntőjében határozott programra lelünk: „Mindeddig az írás szép művészeti ágaiban kevés eredetit és jelest mutathatunk, ennél is kevesebbet a tudományokban . . ." – írja erős önkritikával. Elismeri az „egyesek" érdemeit, az „egész" viszont „parlagon" áll. (Nem nehéz Széchenyi gondolataira ismernünk.) Hangsúlyozza a nyelvújítás érdemeit, majd a szokásos szerkesztői ígérgetés helyett így ír: „korunk talán nevelője lesz egy boldogabbnak, melyben a most kifejlődő lelkek tündökleni fognak". Ha valaki, úgy Vörösmarty érezte, mennyire nincs igazi, irodalmi élet, az „egyesek", a magános alkotók helyett vitafórum, eredeti alkotások kohója. Későn vette át a lapot ahhoz, hogy újtípusú újságot formáljon belőle, de az irodalmi élet előkészítésére így is alkalmas lehet. Vörösmartynak sikerült Kazinczyt, Kis Jánost, Kölcseyt, Horvát Istvánt újra megszólaltatni, elsőnek teret adni Czuczornak és Bajzának. Később alapvetővé vált munkák egész sorozata jelenik meg szerkesztése idején. Róthkrepf (Mátray) Gábor zenetörténeti fejtegetései, Horvát István – igaz, hamis – történelemszemléletet formáló tanulmányai, Vajda Péter a nemzetiség fogalmáról értekezik, Kazinczy pályája emlékezetét küldi el, itt zajlik le jórészt Bajza első nagy polémiája az epigramma teóriájáról.

Horváth Endrétől Gyurikovits Györgyig, Edvi Illés Páltól Jankovich Miklósig, szinte minden számba vehető írástudó helyet kap. Ennek ellenére (vagy éppen ezért?) nem teljes értékű a végeredmény. Rumy 1828 áprilisában még így örvendezett: „Dass das Tudom. Gyűjt. eine andere Redaction hat, darüber muss sich jeder, der die Thaissischen Umtriebe kennt, und den affectirten Nationalismus und Sectengeist hasst, freuen"[15]. Toldy Ferenc is reményét fejezte ki, hogy Vörösmarty magasabb színvonalra emeli a lapot.[16] Guzmics Izidor még 1829-ben is elismeréssel ír Kazinczynak: „A Tud. Gyűjtemény mindenes Gyűjtemény; kiterjeszkedik a tudomány és mesterség minden ágára, minden ember talál benne, amit maga hasznára fordíthasson; de fordításokat, idegen elme szüleményeket fel nem veszen. Ennek célja azért a nemzetek minden tárgyú s ágú mívelése, a szorgalomnak s tanultságnak, szép és hasznos mesterségeknek, a földmívelésnek előmozdítása, közvetlenül magából a nemzet kebeléből, a magyar elmék találmányaikból, szerzéseikből".[17] Más kérdés, hogy Guzmics dicséretének első része, ti. hogy a T. GY. „mindenes gyűjtemény", éppen nem volt Vörösmarty kedvére. Hiszen ha érdeklődött is más tudományok iránt, az irodalom, a történelem s a nyelvészet vitafórumává szerette volna alakítani az újságot. A dicséret második része valóban Vörösmarty szerkesztői szándékát visszhangozza. Guzmics Kazinczy híve, eredetiségen nem egészen azt értette, amit Vörösmarty. Ebben a megfogalmazásban talán mindössze nem-fordítottat jelent, s Vörösmarty ezen a szűk értelmezésen messze túlment. (Erről alább bővebben.) Vörösmartynak számtalan nehézséggel kellett megküzdenie. A Muzárion, a Felső-Magyarországi Minerva is vont el el értékes erőket; tehetségtelen munkatársakat örökölt elődjétől (Kiss Károly unalmas „al-vitézeit", Almási Balogh hosszadalmas külhoni utazásait, Edvi Illés terjengős cikkeit közölnie kellett, ha nem akart ádáz ellenségeket szerezni). Thaisz intrikálását is ki kellett védenie. Thaisz a cenzor, Drescher barátja, ki e baráti kapcsolat miatt is akadékoskodik.[18] Thaisz később – sikertelenül – ellenlappal próbálkozik (Sas).

[14] Tóth Dezső: Vörösmarty Mihály, Bp. 1957.
[15] Kazinczy lev. XX. köt. 496.
[16] Uo. 422.
[17] Uo. XXI. köt. 113.
[18] ÖM. XVII. köt. 210.

Vörösmarty hívei között jónéhányan bírálják a T. GY.-t, Fábián Gábor a „Kemendvári rege bolond recensió"-ját veti — joggal — a szerkesztő szemére,[19] Toldy szatírát ír az egyik kötetre.[20] Az aurórások fokozott szerepeltetése miatt felháborodók érzését fejezi ki Szeder Fábián levele (1830-ban): „Vörösmartyra is sokan haragudnak, azt állítván ellene, hogy csak embereinek írásait veszi fel a Gyűjteménybe, amiért is azt többen csupán ezen okból meg szünnek járatni. Talán érzi is ő ezt, amiért is maga kezére készül egy folyóírást adni".[21] Egy recenzió ürügyén Szemere Pál is megneheztel Vörösmartyra.[22] Nehézséget okoz a kiadó nagyképűsége, akadékoskodása.[23] Vörösmarty már 1829-ben panaszolja, hogy Károlyi „újabb és újabb vexái" miatt „készülőben van a redactioról lemondani".[24] Igaz, néhány nap múlva megbékül, mikor Károlyi 8 Ft-ot fizet az Ezeregyéjszaka ívéért[25] (Horvát Istvánnak 12-t fizetett ívenként).[26] Vörösmarty nehezen tűri a sima modorú Károlyi nagyhangúságát, ki „intézet"-nek nevezi nyomdáját. Epigrammával válaszol: „Intézet más, azt ország állítja, s nemes cél, Vagy te is ország vagy, s célod is úgy-e nemes?"[27] Mindehhez járul, hogy rosszul korrigált.[28] Közben beteg is volt (ezalatt Zádor szerkesztett).[29] Az 1831. esztendő elején a „Redactio sanyarú kötelességé"-ről panaszkodik,[30] emiatt nem mozdulhat Pestről.[31] Jól látja Bajza: „Vörösmarty valóságos Pegasus im Joche az ügy irtóztató kárára"[32] (elsősorban az akadémiai küzdelmekről van szó).

Ehhez azt is hozzá kell számítanunk, hogy eleinte a melléklap, a Koszorú, Vörösmarty szívügye. Ennek szerkesztésével irodalmi szándékait valósíthatta meg, míg a T. GY. kedvéért számos, számára idegen tárggyal is foglalkoznia kellett.[33]

Mindent egybevetve a Tudományos Gyűjtemény — Vörösmarty szerkesztősége alatt — teljesítette kötelességét. A Thaiszénál nemzetibb, magyarabb s egységesebb folyóirattá alakította a lapot. Alapvető célkitűzése: a nemzeti mozgalom támogatása, történeti-művelődéstörténeti, valamint irodalmi példákkal való alátámasztása megvalósult. Széchenyi elgondolásainak egyike-másika (lótenyésztés, dunai hajózás stb.) közvetlenül is helyet kapott. A „régi dicsőség" fölélesztése mellett sok szó esett a múltbeli magyar nyelvi törekvésekről, gondosan regisztrálták, értékelték a megyék intézkedéseit a magyar nyelv javára. Alább látni fogjuk, hogy az eddigieknél több s jelentősebb elméleti írás kapott nyomdafestéket, ezek az új irány, a romantika győzelméhez járultak hozzá.

[19] Uo. 224.
[20] Uo. 445. Brisits Frigyes jegyzete.
[21] Figyelő V. 143.
[22] Kazinczy lev. XXI. köt. 541.
[23] Az idézett Horvát—Károlyi I. levelezés bizonyítja, hogy Horvát Istvántól Károlyi többször kért kéziratokat, cikkeket. Előfordult, hogy mások is Károlyinak küldték a T. GY.-be szánt közleményüket. Például: Rumy Károly György. Levele: OSZK. Ki. Oct. Hung. 240.
[24] Bajza levele Toldyhoz 1829. aug. 11-én, B. J. Összegyűjtött Munkái, Bp. 1901. VI. köt. 285.
[25] Uo. 289.
[26] Vörösmarty 800 forintjával szemben Horvát István későbbi szerkesztői fizetése: évi 3000 Ft. lesz. L. Szücsi József: Bajza József, Bp. 1914. 243.
[27] ÖM. II. köt. Bp. 1960. 146. 195. Horváth Károly jegyzete.
[28] Bajza: Összegyűjtött Munkái . . . VI. köt. 325.
[29] Zádor Györgyről: Tóth Lőrinc, Zádor György emlékezete, Pest 1869. — Váczy János: Zádor György, Figyelő 1888. 234—238.
[30] Kazinczy lev. XXI. köt. 506.
[31] ÖM. XVIII. köt. 55.
[32] R.: A Szemere-tár Bajza-levelei, ItK 1910. 366.
[33] A Koszorúval itt nem foglalkozunk, annak vizsgálata külön dolgozat tárgya lehetne. Itt most elsősorban Vörösmartynak, a T. GY. szerkesztőjének portréjához szeretnénk adalékokat szolgáltatni. A költészetével kapcsolatos kérdéseket is inkább elméleti, mint gyakorlati oldalról közelítjük meg; ez utóbbi a Koszorú szerkesztési elveinek elemzéséhez kapcsolható. E kérdést érinti: Horváth Károly, i. m. 415.

Vörösmarty, a szerkesztő nem vihette következetesen keresztül elképzeléseit; Vörösmarty, az alkotó hamarosan túllépett a T. GY. képviselte nemesi elveken. Szerkesztőségének 4 éve mégis fontos állomás életében s az irodalomtörténetben. E szempontokat vettük figyelembe, mikor mondanivalónkat az alábbi kérdések köré csoportosítottuk:

1. A T. GY. mint a nemzeti törekvések szócsöve,
2. A romantika s a T.GY,
3. A folyóirat közvéleményformáló szerepe.

1. 1828-ban még a nemesi reformmozgalomnak igencsak a kezdetén vagyunk. A javaslatok óvatosak, csupán körvonalaikban sejtetik a 30-as évek közepére kibontakozó, széles ívű nemzeti törekvéseket. A polgári fejlődésért akarva-akaratlanul küzdő nemesség megyei méretekben gondolkodik, s elsősorban sérelmeit kívánja orvosolni. A T. GY. e törekvéseket igenli, a megyei kezdeményezésekről részletesen tudósít. Azokat a magyar nyelv érdekében hozott intézkedéseket népszerűsíti, melyek a nemzetté formálás állomásai lehetnek, s melyeknek átvételét tanácsosnak tartja. Így egyrészt közgyűlési jegyzőkönyvekből idéznek. E rendeletek ugyan csak a megye területére érvényesek, de erőteljesen nemzeti szemléletük igenlése, a viszonylag széles körben olvasott lap hasábjain való terjesztése a magyar nyelv hivatalossá tétele érdekében fontos eszköznek bizonyulhatnak. Másrészt az iskolák, a líceumok intézkedéseiről számolnak be, ha azok a magyar nyelv terjedését szolgálják. A folyóirat szinte valamennyi pedagógiai-iskolai vonatkozású cikke a hazafivá nevelés kérdését boncolgatja. Különösen Czuczor Gergely írását kell kiemelnünk (1828. X.), aki az egész tanítási rendszert és módszert bírálja, s a hazai költők (Virág, Kisfaludy, Berzsenyi) iskolai oktatását követeli. A szerkesztőség teljes egyetértésére számíthatott az ifjú szerző, mikor élesen bírálta azokat, kiknek keblében „fagylelkűség" találtatik a magyar nyelv iránt. S e tárgykörbe sorolhatjuk azokat az írásokat, melyek a magyar nyelvet példásan tanító nevelőkről, mecénásokról szólnak (Vörösmarty maga is kiveszi ebből részét: egy debreceni kiadványt ismertetve, dicséri Rétseyt, mivel „Debrecenben a magyar nyelv tanító széket alapítá" 1829. XII.).

Ezek az írások, beszámolók fontos részét alkotják az olvasókat nevelő törekvéseknek: a magyar nyelv terjesztésére összpontosítanak, s ezzel összefüggésben a magyar nyelvű művelődés ügyét segítik. Ezáltal a nemzeti öntudatot serkentik. A szerkesztő szem előtt tartja, kihez szól; meddig mehet el mondanivalója megszövegezésében. Itt érhetjük tetten a tudatos szerkesztői munkát: egy szóval sem mond többet, mint amit a megyegyűlések, iskolai értekezletek határoztak, nemigen von le következtetést, a tények lelkes hangú leírására szorítkoznak a tudósítók. A nemesi szemlélet sugárzik e híradásokból, azok nem mentek túl az olvasóközönség elképzelésein.

A magyar nemzeti öntudat ébren tartásának ennél fontosabb eszköze: Horvát István megannyi tanulmánya. Az ő történetszemlélete túlzásaival, egyoldalúságával, önkényes forrásmagyarázataival, tetszetős, ám tudománytalan szószármaztatásával nemzedékeket nevelt, lelkesített. Eötvös József éppúgy tanult tőle, mint Vasvári Pál. Horvát életműve, mely hatásában tán épp a T. GY.-nek ez éveiben érte el csúcspontját, nem intézhető el a *tudománytalan* címszó alatt. Tudatos program szerint alkotott; nem hamisított, csupán egyoldalúan magyarázott; nem a forrásokból származtatta elképzeléseit, elképzelései szerint alakította forrásait. Már 1806-ban szakított elődjei módszerével: „A régiek csudatevők, Katona szentes, Pray nem elég bátor, a többi Katonát és Prayt írta ki. Hogy jó históriát írjunk, ahhoz más idők kellenek".[34] Fejér György ugyan 1818-ban figyelmezteti „merész hypothéziseire",[35] Horvát nem zavartatja magát, halad a maga útján. A romantikus kor történésze. Nem írhatta volna a legkép-

[34] Idézi: Vass Bertalan: Horvát István életrajza, Bp. 1895. 40. Horvát újabb értékelése naplójának, a Mindennapi-nak új kiadásához írott bevezető tanulmányokban, Bp. 1967. Huszti Imréné – Szauder Józsefné: H. I. élete, 9—16. — Szauder Józsefné: H. I. kora és működése, 17—26.

[35] Zsidi János: Fejér György, Bp. 1936. 39.

telenebb állításokat, ha azok nem a kor igényéből fakadtak volna. A kor harcait segítette példáival, azt várták, hogy az ősöket dicsőnek, romlatlannak, példaképnek ábrázolja; hogy a jelen célkitűzéseit a múlt nagyságával igazolja.[36] Az egész nemzet álmodta Horváttal együtt az ősi dicsőséget, mit ő hatalmas apparátussal, lendületes stílussal, számtalan kiragadott oklevél-idézettel bizonyított. Bizonyos fokig a szlovák Kollár rokona, ki nemcsak költőként, hanem tudósként is elismert, értékelt alakja volt korának. Kollár nyelvészeti tanulmányai (itáliai útja során pl. szinte horvátistváni etimológiával bizonygatja olasz helynevek szláv eredetét) ugyanannak a naiv-romantikus rajongásnak termékei, melyek nemcsak Horvát Istvánra, hanem általában Kelet-Európának ezekre az éveire jellemzőek.[37] Kollár és Horvát még közös kiadványban is harcoltak egymással.[38] E kiadvány egyik — nem meglepő — érdekessége a két, ellenkező irányból induló tudós terminológiájának hasonlósága, mely — mint azt Vladimír Šmilauer is bizonyította[39] — legalábbis közös forrásokra utal. Horvát Kollár egy röpiratának bírálatával mutatkozik be az új T. GY.-ben (1828. I.). Azonnal Schlözert támadja, kinek munkássága a szlávok nemzeti ébredését segítette elő. Önmagában helyes elveket vall: „Nincsen, nem is lehet História A PRIORI, hanem a Történet Tudományában mindennek hitles vagy legalább hihető Tanúbizonyságra kell épülni." Támadja Kollár — szerinte — délibabos szószármaztatásait. Önmagáról vallja: „a Nemzeti Gyűlölségnek soha nem volt hírdetője". Kétféle nacionalizmus, a szlovák s a magyar ütközik itt össze — kétféle romantikus nemzetszemlélet, mely a fölfelé ívelő nemzeti mozgalomban gyökerezik, s arra visszahat. Mindketten saját népük dicsőségét, különb voltát, előkelőnek tartott népekkel való rokonságát próbálják bizonyítani; így igazolják létének jogosságát, a Kárpát-medencében való uralkodásának jogfolytonosságon alapuló törvényességét. Kollárnál ez némileg önvédelemnek számít a magyar középnemesség nemzetalkotó s abba a szlovákokat is beleépíteni kívánó nacionalizmusával szemben; Horvát István történelemszemlélete a hazai piacot birtokolni vágyó középnemesség eszmei igazolása. Még világosabban kitűnik ez Horvát többi tanulmányából: *A Magyarokról mint Agarénusokról* (1828. XII.), *A Jászokról* (1829. VII-IX.), a *Deutschok. Mózestől Tacitusig* (1831. V.). Horvát szerint minden régi, nevezetes nép magyar volt, de legalábbis rokon. Mindenfajta régi nyelv a magyarnak valahogyan őse. S mindezt — írtuk — hatalmas apparátussal bizonygatja. Ám fel kell figyelnünk arra, hogy Horvát kitűnően ismeri a szomszéd népek tudósainak kiadványait: Bernolák szótárából idéz, Karamzinnal, Schlözerrel vitázik, Dobnerre s Lindére hivatkozik, Dobrovskýból s Palkovič kanonokból citál. A szomszéd népi törekvéseknek nem feltétlenül ellensége. Megvan benne a jóindulat a másik nép tudósának elismerésére: „ha Palkovitsch György a Magyar Jász szovat a SZLÁV NYELVEK régi JAZYK vagy GAZYK szovából magyarázván, állítja, hogy a JÁSZ NÉV annyit jelent, mint PAGANUS, hibás magyarázatot adott ugyan, de még is olyast, mely a Történet Tudományban sokáig HASZNÁLTATOTT, és amely... fölvilágosítja a Történet Tudomány egyik időszakaszát" (1829. IX. 52.). Horvát István ismeri Pessina, Kadlubko, Klaproth,

[36] A haza történelmének ismerete nélkül nincsen hazaszeretet sem — vallja német forrás nyomán Horvát István („Ohne Vaterlandsgeschichte keine Vaterlandsliebe"), s ez történetírásának irányáról is árulkodik (T. GY. 1832. III. 115.). Vörösmarty álláspontja némileg különbözik ettől. Ő a történetírás népnevelő jellegét hangsúlyozza. Vannak deák és német történetíróink — fejtegeti —, „de nekünk magyartól magyarul s végtére csinos magyarsággal írott história kell; mert csak ilyentől várhatni, hogy a nép könyvevé (!) váljék" (Uo. 1832. 115—116.).

[37] Sziklay László: Ján Kollár magyar kapcsolatai Pesten, Tanulmányok a csehszlovák—magyar irodalmi kapcsolatok köréből, Bp. 1965. 169. — Milan Pišút: Maďarská romantika a počiatký Štúrovej školy, Literarnohistorický sborník V. 173—178.

[38] A szlavinokról az az kérkedőkről... Értekezik Horvát István, Pesten 1844. Toldalék... Kollár János.

[39] O maďarských vlivech na filologii Kollárovu, Slovenská miscellánea, Bratislava 1931. 180—182.

Keppen, Hammer történeti munkáit, s imponáló biztonsággal forgatja a különböző korok cseh, szerb, lengyel, vend, román szótárait. Cnapius, Wussin, Jambressich, Voltiggi, Karadžić, Gustmann, Heym nevét olvassuk a szótárírók között, s ezzel csak azt akartuk érzékeltetni, mennyire figyelemmel kísérte a szomszédos népek tudományos törekvéseit.

Megróhatjuk-e ma már tudománytalan történészkedéséért? Amikor hamisított „ősi" énekeket ünnepelt Goethétől Arany Jánosig egész Európa, amikor hamis „délszláv" művekkel szédítette a szláv népköltészet rajongóit Mérimée, amikor a királyudvari ál-ősi kéziratok nemzetiesedésre s önfeláldozó hazaszeretetre buzdítottak; amikor a fejlődésben jócskán elmaradt kelet-európai népek hatalmas ősök s világrengető elődök kutatásával s fölmutatásával akarták hátrányukat behozni: Horvát István fölött sem törhetünk pálcát. A romantika korának egy bizonyos szakaszán a Horvát Istvánoké a szó, írásaikat lesi az ország, életművük szervesen beleépül a nemzetiség elismertetésért folytatott küzdelembe. Annál is inkább, mert maga Vörösmarty is — élete egy szakaszán — Horvát István hatása alá került.[40] Egy szerkesztői jegyzetében (1829. IX. 60.) Horvát egy művét „nagy rendű Munká"-nak nevezi s „megbecsülhetetlen történeti nyomozás"-nak. Szeretné minél előbb könyvalakban is látni. Magánlevélben gúnyolódik ugyan Horvát egynémely túlzásán, a történész cikkeinek hatása erősen érződik a magyar nyelv eredetéről írott tanulmányán (1828. II. 45—60.). Nem merészkedik oly messzire, mint Horvát; ennek tán az is az oka, hogy jóval kisebb a történelmi és nyelvtörténeti tudása. Vörösmartyt inkább kora nyelvállapota érdekelte. Verseghy nyelvészeti elmélete ellen harcolt (igaz, itt is Horvátra hivatkozott). Vörösmarty elismeri, hogy vannak a magyar nyelvben jövevényszavak, ám a magyar nyelv fejlődését mechanikusan képzeli el. Az egytagú szavakból vezeti le a nyelvkincset; az egytagúakból fejlődtek volna ki a többtagúak. „A szavak, mint a beszélő lelkében támadt képzetek jelei, egymás mellé tétettek, s a kapcsolás közöttök az ész munkája volt." Ezt a gyermeki beszéd kezdeti tagolatlanságával, majd lassú mondatalkotásával bizonyítja. Minden szótagnak megvolt a jelentése, de e jelentések egy része feledésbe merült. Ekkor vitatkozik Verseghyvel — a holt gyökök kérdésében. Tanulmányának célját így fogalmazza meg: „Az idő, ha munkásak leszünk, kiemel éjünkből, s bámulni fogjuk nem csak történeteinkben, hanem minden szavainkban a nagy ősök világos, szép beszédét". A történelem mellett a nyelvészet is a nemzet öntudatosodásának szolgálatában!

Vörösmarty patriotizmusáról itt kell néhány szót szólnunk. A Kollár röpiratával foglalkozó Horvát-recenzió nyilván fölkeltette Vörösmarty érdeklődését. Nem mintha Kollár nevét nem ismerte volna már. Zádor 1827. nov. 28-i levelében említi a szlovák költő nevét,[41] Fábián Gábor pedig örvend Horvát István kritikájának.[42] Deák Ferenc tréfálkozva írja Vörösmartynak: „a Tótokat szemmel tartsd, mert a Tőlök elpörlött meszó és meszár szókért féltelek izmos ökleiktől".[43] 1829-ben maga Vörösmarty akar cikket megjelentetni — igaz, Rumy ellen — Kollárról s arról, mi tekinthető „hazai" irodalomnak. A cikk a cenzor akadékoskodása miatt nem jelenik meg.[44]

Vörösmarty tehát helyet adott a szlovákok elleni írásoknak, ezeket maga is helyeselte, hiszen vallotta a nemesi nacionalizmus elvét. Mindez nem zárta ki, hogy a cseh kultúrát rokonszenvesen bemutató cikkeket ne tegyen közzé. Míg a szlovák értelmiség a magyarosodás ellenfeleként szerepelt a köztudatban, addig a cseh kultúrára, mint külföldi s eredményeit fölhasználható forrásra, párhuzamra tekinthettek. Vörösmarty épp ez időben vált a cseh történetíróval, Palackýval levelet. A T. GY. közli a cseh humanista költő Bohuslav Lobkovitz karlsbadi ódáját (1829. IX.) s a fordításokkal kapcsolatban Kis János beszámolóját (Uo.).

[40] Gyulai Pál: Vörösmarty életrajza, Bp. 1905. V. kiadás 88—91.
[41] ÖM. XVII. köt. 188.
[42] Uo. 201.
[43] Uo. 205.
[44] E problémáról részletesen szóltam: Rumy Károly György, a kultúrközvetítő, Klny. a FK 1963. 1—2. számából, 3.

Palacký kora ifjúságában megismerkedett a magyar irodalommal, nagyra tartotta Berzsenyi költészetét, s több magyar tudóssal épített ki kapcsolatokat (öccse a soproni líceum tanulója volt, érdekesek bátyjához írott levelei a soproni életről). Mint a cseh Múzeum cseh és német nyelvű folyóiratainak szerkesztője, sokat foglalkozott a szlovákok helyzetével is, s fölemelte szavát a magyarosítás ellen. F. A. (Fabó András?) ismerteti Palacký állásfoglalását (1830. I.), a magyarosítás s Horvát István megítélése kérdésében vitatkozik vele; ám jóleső érzéssel veszi tudomásul, hogy a cseh történész becsüli a magyar költészetet. Toldy Ferenc teret kap, hogy az ócseh literatúráról, prágai látogatásáról s ezen belül: a királyudvari kéziratok fölfedezőjéről, Hankáról értekezzék. Közli is a kézirat néhány sorát, s értékeli a mű romantikus vonásait (1830. VI.). W. L. (Waltherr László?) szintén cseh irodalmi tárgyú cikket ír a lapba (Uo. VIII.), ebben közli Berzeviczy Pál ódáját a cseh egyetemi könyvtárhoz. Még a magyar nemzeti mozgalommal nem túlságosan rokonszenvező Csaplovics János vend tárgyú etnográfiai értekezését sem utasítja vissza a szerkesztő Vörösmarty.

Az első csalódáson átesett, eredményeire féltékenyen büszke középnemesség ideológiája Vörösmartyé. A reformjavaslatok épp csak az albizottmányok előtt vannak, s a szlovákok, a csehek s a szerbek hasonló nemzeti céllal állnak elő (a horvátok mozgalma a 30-as években válik erőteljesebbé). A szlovákok s a szerbek éppen Pestről indítják meg harcukat a nemzetté válásért. Az egy városba, szűk körbe kényszerített nemzeti mozgalmak szinte valamennyi ponton súrlódnak. A szerb nemzeti mozgalom több vezetője megfordul Vitkovics Mihály házában, esetleg magyar költőkkel is találkozik, a szlovák Kollár a mai Deák térről hirdette a szlovákok föltámadásának s nemzetté válásának horvátistváni tüzességű igéit. A szerkesztő Vörösmarty így a nemzeti s nemzetiségi harcok keresztüzében élt, látását (s szinte valamennyi hazafi látását) elhomályosította, hogy a nemzeti mozgalom már kiindulópontjában a romantikus, önmaga nemzetét eszményítő történetszemléletből nyerte igazolását. Még ha a legjobb indulattal is közeledtek egymáshoz, a múlt egyféle, de ellenkező előjelű megítélése, a hazai piacokért s hegemóniáért folytatott, nemegyszer éles harc föltétlenül egymás ellen fordította a küzdő feleket. Vörösmarty osztotta a reformnemesség legjobbjainak véleményét, s a folyóiratot — mint a magyar nyelv terjesztésének egyik eszközét — a nemzeti mozgalom érdekeinek rendelte alá. Nem Vörösmartyn, de gyönge képességű munkatársain múlt, hogy a szerkesztés nem mondhatott nagyobb eredményt magáénak. A T. GY. munkatársi gárdájának állásfoglalása nem mondható egységesnek. Vörösmarty és hívei mellett szóhoz jutnak a Thaisztól örökölt szerzők, közöttük tiszteletre méltó tudósok, kik nem vetették magukat alá a szerkesztői elveknek. Így Jankovich Miklós képviselte a türelmesebb, megértőbb álláspontot. Még Thaisz idején került kapcsolatba a cseh tudós társasággal, majd Kollárral kötött barátságot. Jelentékeny slavica anyagot tartalmazó könyvtárából a szlovák népköltési gyűjtemény összeállítója bőven merített.[45] Igaz, Toldy viszont magyar költői régiségei számára nézte át Jankovich könyvtárát.[46] E gyűjteményt maga Jankovich ismertette (1830. VIII.). A cseh-magyar közös múlt idézésével enyhíti a nemzetiségek közötti vitát (Uo. III.). Schwartnerral vitázik a kalendárium-készítésről. Azt állítja, hogy annak feladata a nemzet múltjának, egykori kultúrája fejlettségének, virágzásának bizonyítása. Másutt a nemzetiségek közötti megértést szorgalmazza. A szomszédos nemzetek fiai, közli, a lengyelek, a csehek, a románok igyekeznek azon, hogy anyanyelvük történetét megírják. Szükségesnek látszik a magyar nyelv történetének megírása is. Ehhez adatokat szolgáltat. Jankovich a felvilágosodásból a romantikába tartó átmeneti kor embere. Ribay, a nagy szlovák könyvgyűjtő-bibliográfus hagyatékát ő vásárolta meg, s nem látott ellentétet abban, hogy egyszerre foglalkozott a cseh s a magyar múlttal, szláv és magyar irodalom- s tudománytörténettel. Ő még csak az első lépést tette meg a nemesi nacionalizmus felé. Cikkében fölveti a „hazafiúsított nemességből" származó (azaz

[45] Sziklay i. m. 166—167.
[46] Krompecher Bertalan: Jankovics Miklós irodalmi törekvései, Bp. 1931. 17.

asszimiláns) írók problémáját. Rámutat arra, hogy ezek is sikeresen ápolták a magyar nyelvet. Haller Jánossal példálózik, ki Nürnbergből származik, de igaz magyarrá vált (1830. V.). Jankovich tevékenysége azonban csak szűk körben érvényesült, a nemzet a reformnemesség útját járta. Még akkor is, ha Vörösmartyval együtt túllépett Horvát István naiv lelkesedésén, Kölcsey, Wesselényi tettre kész s a napi munkában megnyilvánuló patriotizmusával küzdött. Már Vörösmarty szerkesztése alatt, ha halkan, óvatosan, közvetve helyet kap Horvát István történetszemléletének bírálata. Vörösmarty egyelőre csak barátainak írt leveleiben számol le e törénelemlátással, Toldy Ferenc egy soproni tanár (Szabó József) nyelvészeti munkáját bírálja. Szabó délibábos etimológiájával, eredet- s rokonkutatásaival Horvát István tanítványa. Toldy nem kíméli e módszert: „A szerző az existentiát a qualitásból akarja megmutatni." A magyar nyelv 4000 év alatt sokat változott, érvel, s ezt mindenfajta hasonlításnál figyelembe kell venni. Ám csak Bajza mondja ki majd 1833-ban: „Horvát Istvánnak nem citatumai fogyatkozottak, nem olvasottsága hiányos vagy emlékezete hűtelen, hanem logikája fonák, argumentatioi gyöngék."[47] Toldy most még csak közvetve bírál. (1830. V.)

Vörösmarty a nemzetiesedés szolgálatába állította a topográfiai irodalmat is. A nemzetiségi vidékről származó s megértő álláspontot képviselő Gyurikovits György mondja ki, hogy a honismeret fontos szerepet tölt be a hazafias nevelésben (1829. II. 3.). A topográfiában megnyilvánuló lokálpatriotizmusnak is megvan a maga szerepe a nemzeti mozgalomban. A megyei nemességet saját megyéjébe kényszerítették, látását ez a szűk körbe szorítottság határozta meg. De mint bizonyos mértékig önálló közigazgatási szerv, a megye — kicsinyben — a hazát is jelentette, melyet a törvénytelen intézkedéssel, királyi rendeletekkel, főispáni erőszakoskodásokkal szemben meg kellett védeni; melynek jogaiért még az országgyűlésen is ki kellett állni. A megyéknek ez az önállósága sajátos jelleget kölcsönzött, melynek leírása, természeti szépségeinek, gazdag történeti múltjának számbavétele önérzetet, öntudatot fokozott. Ezért mind a csupán leíró, mind a történeti jellegű topográfia virágzik. Céljuk egy: a haza természeti szépségekben, kiaknázható ásványi kincsekben bővelkedő tájai iránt ébren tartani a szeretetet.

A nemzeti műveltség ápolása, terjesztése nemzeti feladat; ezen méretnek meg a kulturális törekvések. A táncról így vélekednek: „. . . nagyon jó volna a magyar táncnak rendszabásokkal meghatározott formát adni, nem pedig idegen ízlésű emberek szabad kényére bízni, kik holmi keverékekkel nemzeti sajátságát elrontják" (1831. I. 25.). Másutt a festészetről szólva, emeli ki a szerző a nemzeti szempontot: „A nemzeti díszt, fényt, tehetségünk, erőnk és tudományunk szerint nevelni, s annak eddig ösmeretlen részét közönségessé tenni, édes hazafiúi szent kötelesség" (1828. IV. 3.). E hazafiúi kötelességnek a folyóirat minden területen igyekezett eleget tenni. Szinte minden számban találunk olyan cikket, mely a nemzetiesedést sürgeti, a nemzeti művelődés ápolására késztet.

2. Vörösmarty — szerkesztőnek, nyelvésznek — költő maradt. Az ő szerkesztése idején megnövekszik az esztétikai vagy az azzal valamilyen módon kapcsolatot tartó cikkek száma, egyre nagyobb súllyal szerepelnek a költői törekvéseket bíráló recenziók; s egyre több a romantikusok költői elképzeléseit, célkitűzéseit igazoló, olykor idegenből fordított értekezés. Igaz, már Thaisz helyet adott Toldy nem egy tanulmányának, olykor beszámolt a külföldi irodalom új jelenségeiről, mindez azonban esetlegesen, átfogó koncepció nélkül történt. Vörösmarty egy célra összpontosít, a romantikus elmélet s gyakorlat érdekében fordít, fordíttat, közöl eredeti értekezést. A T. GY. nem irodalmi lap, de Vörösmarty vezetése alatt egyre perdöntőbben szól bele az irodalmi életbe. Bajza polemikus cikke az epigrammáról, majd a Conversations Lexikon pör tisztázza az irodalmi frontokat, s e tisztázásnak gyakori színhelye a T. GY. A irodalompolitikai tisztázás mellett az esztétikai állásfoglalás sem késik. Míg a Felső-Magyarországi Minerva megmarad Kazinczy klasszicista szócsövének, addig a romantikus iskola a

[47] Idézi: Szücsi, i. m. 138.

T. GY. hasábjain lelhette meg költői eredményeinek igazolását, alátámasztásul külföldi példákat. A költő feladatai Kazinczy vagy Berzsenyi felfogásától eltérően fogalmazódnak meg például Bajza tollán: „Az emberi lélek az a fenéktelen mélység, melyet minden idők és korok fáradoztanak kimeríteni; s azon tudomány, melyet ennek studiuma által szereztünk, minden tudományok között leghasznosabb tudomány... A költő avatva van a lélek legmélyebb titkaiba". (1828. VII. 29.). Toldy Ferenc Bajza szavait a magyar költészet napi problémáihoz igazítja. Az Auróra bírálva-ismertetve állapítja meg, hogy az írók két táborra oszlottak: a „régiben maradás" s a „haladni vágyás" táborára (1828. I. 85.). „Egy intézet kelle tehát, mely az irányt... példa által kimutassa" (86.). Ez az Auróra szerepe. Elismeréssel szól Kazinczy nyelvújításáról, mely lehetővé tette az irodalom fejlődését, majd műfajok szerint sorra veszi az Auróra 1828. kötetében megjelent alkotásokat. Vörösmarty *Eger* c. kiseposzáról szólva kiemeli a „teremtő erő"-t s az „orientális-buja phantasiát" (93.). Toldy pontosan látja Vörösmarty jelentőségét, a „teremtő erő" hangsúlyozása a romantikus költői magatartás igenléséből fakad. Toldy jónéhány korábbi megnyilatkozásában tanújelét adta, hogy az igazi művész számára a „romantikus genie", ezt látja Vörösmarty eposzaiban is érvényesülni. A *Tündérvölgy*et elsősorban azért méltatja, mert „tulajdon törvényeknek hódol", kissé talán Schlegel nyomán[48] a költő nyelvteremtő erejét ismeri föl Vörösmarty alkotásaiban. Ő is, Bajza is, szakít a horatiusi közhely egyoldalú értelmezésével: *mixit utile dulci.* Ha a T. GY-ben megjelent esztétikai jellegű írásokat olvassuk, a „*hasznos*" értékelése ötlik szemünkbe. Kis János szerint az írók „nemek és nemzetek oktatói", az „igazság papjai". Az írókat akkor kell értékelnünk, ha „az emberi nemzet boldogságának előmozdítására fordítják" tehetségüket, „s így a világnak jóltevői lesznek" (1828. III.). A. Balogh Sámuel is ezt a racionális, szűk értelmezésű költői magatartást eszményíti: „a poétának a képzelődés minden gazdagsága mellett értelmességgel, ismeretekkel és józan ítélettel vagy ízléssel kell bírnia". (Uo. 1827. XI. 28.) A képzelődés (vagy ahogy Vörösmarty vallotta: *lángképzelődés*) szűk körbe szorítása, állandó ellenőrzése épp a „teremtő erő" elé akart korlátot állítani. Mindehhez a nemesi olvasóközönség egyoldalúan nemzeti szempontját kell hozzávennünk. Katona József tanulmánya (1821. IV.) visszhangtalanul halt el, a közönség Kisfaludy Károly „hazapufogatásának" tapsolt: Kisfaludy Sándor regéinek sikere nem annyira gördülékeny verselésének, mint inkább a fölfokozott nemzeti érzésnek köszönhető. Toldy Ferenc így kettős harcot vív: egyrészt a prakticista szemlélettel veszi föl a küzdelmet, másfelől a konzervatív-egyoldalú nemzeti ellen harcol. Berzsenyi és Kisfaludy Sándor költészetét összehasonlítva (1826. X. 107—108.) veti föl a kérdést: „a nemzetiség-e legfentebb tulajdona a költőnek, s nem lehet-e a nem-nemzeti nagyobb mindeneknél?" Az egyetemes felé haladó Toldyban látszólag Kazincy követőjét látnánk, melyet alátámasztana, hogy az ifjú kritikus baráti levelezést folytatott az ősz mesterrel, annak költői pályáját nagyra becsülte; ha nem vennénk figyelembe, hogy ez fejlődésének csupán első állomása. Evvel párhuzamosan kezdi írni esztétikai leveleit Vörösmarty eposzairól, melyben választóvonalat húz a klasszikus s a romantikus közé. Ha a T. GY. szerkesztője Bessenyeit idézi (1826. I.), Toldy azt hangsúlyozza, hogy 1787-ben elég volt, ha valaki magyarul írt. Ma már több kell. „S mehet-e addig a patrióta kívánsága, hogy száraz kórót rágjunk, mert e földi, az ananász helyett, mert nem e földi?" (Id. h.) Ezután már nem csodálhatjuk, ha az Auróra idézett kötete költői közül Kölcsey s Dayka verseit szereti a legjobban, ahogy Berzsenyinek nyújtotta a pálmát Kisfaludyval szemben. Talán mindhárom költőre gondolt: „a magyaroknak legsubjectívabb lyrikusa, de ennél s minden lyrikusainknál romantikára gazdagabb" (102.). Itt csak érinti a romantikus költő tulajdonságainak körvonalazását, ezt az Auróra 1830. kötetének ismertetésekor teszi meg. Igaz, közben eljut külföldre, szemé-

[48] Toldy s a német romantikus esztétika kapcsolatáról: Berczik Árpád: A romantikus Toldy, ItK 1941. — Halász Előd: Vörösmarty és Toldy, Klny. a Tiszatáj IX. 5—6. számából, Szeged 1956.

lyesen megismerkedik a német irodalom néhány jelentős alakjával, közvetlen közelről látja a cseh s a német romantikus mozgalmat. Schlegel eddig is olvasmányai közé tartozott. De nem csak neki! Fenyéry (Zádor) egy korábbi recenziójában fejti ki Kisfaludy Károlyról szólva: „A románo poézis a hős-középkor szüleménye s sajáta . . ." Ő is beszél a romantika tündérvilágáról, melynek jellemzője: „a szép különféleség", alapvető műfajai: románc s ballada (1827. I. 84—89.). Toldy is ismerte a német romantikus esztétika fejtegetéseit, ám ő Vörösmarty költészetével szembesítette, s nem kevésbé romantikus stílussal innen vonatkoztatta el a romantika jellegzetes vonásait: „. . . a phantasia az úr; játéka nem tisztel egyéb törvényt, mint a Szépét; korlátokat nem ismerve, magának merész feltalálásában, természet-feletti tündér teremtményekben tetszik, hol az égben, hol a levegőben, hol a földön és föld alatt veri fel sátorát; a holt dolgoknak életet ád, szikla és virágok szólnak, az istenek emberekké lesznek stb., mindent által változtat tündér kénye szerént. Megvetvén az egyszerűséget, nagy apparátussal űzi célját, a legkülönfélébb állató részeket tarkán vegyíti; de mindenütt mégis egy rózsaszínű fenék csillámlik keresztül, s ez a Szerelem: égi és földi, *emez* űzi harcba és viszontagságokba, *amaz* teszi bátorságát rendülhetetlenné. Sehol a poézis annyira nem idealizál: a fentebb hatalomba való bizodalom határtalan, a szerelem aetheri, a hősség közerőfeletti. Jelentésénél fogva symbolikus költésnek szabadna nevezni" (1830. VI. 105.). A romantika ilyen meghatározása mintegy Vörösmarty költői műveinek igazolása, helyenként a *Délsziget* vagy a *Tündérvölgy*, sőt a *Csongor és Tünde* megfelelő idézeteivel tudnánk párosítani. Vörösmarty a mintakép, ő szolgál iskolapéldául. Toldy fokról fokra tisztuló szemlélettel jelöli ki a magyar romantikus esztétika útját; először a konzervatív s csupán befelé tekintő nemzeti ellen veszi föl a küzdelmet, majd Vörösmarty költészetét méltatva, a romantikus költői magatartás igazolásáért küzd.

Ebben az időben fogalmazza meg Goethe a „világirodalom" fogalmát, mely már ugyan, benneélt — nemcsak a goethei életműben, megnyilatkozásokban, hanem a nemzetek irodalmi törekvéseiben. A szerb hősregék világhíre, Hanka királyudvari fölfedezése, a német romantika irodalma, mind-mind a világirodalom-koncepció jegyében léptek az európai népek színpadára. Toldy költészettörténeti kézikönyve is a világirodalomba való belépés gondolatának jegyében született, s nyilván ehhez kell a belső frontokat is tisztáznia. A romantika diadala a magyarság felzárkózását jelenti a népek költői versenyében. Ezt Toldy (s Vörösmarty is) életkérdésnek tartja. Bowring magyar antológiáját ismertetve ki is mondja: „Mint nemzet mi a közfigyelem horizonán kívül állunk. A tudományok sem öregbedtek általunk. Mi megelégedtünk minden ha jó tanítványnak lenni . . . Egy körünk van, melyben mi is teremtettünk: az a magyar szépliteratúra" (1830. VII. 97.). A nemzeti ébredés korában furcsa ez a józan, őszinte hang, mely a nemzeti értékek középpontjába nem a dicső múltat, hanem az irodalmat, nyilván a jelen líráját s verses epikáját állítja. Az önszemlélet e józansága a Széchenyiével rokon, még akkor is, ha a romantikus esztétikus irodalomközpontú szemléletét érhetjük tetten. Az ilyenfajta irodalomközpontúság is *vita* eredménye; épp a T. GY. hasábjain (1826. I-II.) szólal meg a sekélyesebb közönségízlést tolmácsoló hang, mely „román"-okat követel: „Tudjuk, mennyi jó könyvek híjával vagyunk; mikor lesz ez orvosolva, ha a nemzeti költők mindég csak versecskékkel fognak időt vesztegetni" (II. 98.). Épp e versecskék védelme, igazolása Toldy szándéka. Ezekben látja meg a „teremtő erő"-t, mely az új irodalmi irány sajátja. Kis János cikkei még a felvilágosodás szellemét sugározzák, szerinte az írók a „babonák, balvélekedések s vak indulatok esküdt ellenségei" (1828. III. 72.). Kis János az irodalom ismeretterjesztő-népnevelő jellegét hangsúlyozza. Költészetének iskolás, szüntelen szabályokat szem előtt tartó jellege is e gondolatot tükrözi. Ettől lényegesen különbözik Kazinczy írói célkitűzése. Eleinte „Gyps-Abguss"-okat ad, fordításokra törekszik, hogy műfaji-nyelvi mintát adjon a korszerű s egyetemes érvényű irodalmi alkotásra. Kazinczy a neohumanizmus neveltje, kinek feladata a konzervatív-begyepesedett irodalmi-nyelvi eszmények helyébe a korral együttlélegző, az új gondolatokat hordozni képes irodalom s irodalmi nyelv megteremtése. Beállítottságában még

igen sok a tudósi, pedagógusi elem, Brisits Frigyes találóan állítja szembe Kazinczy „tudós nyelveszményiség"-ét Vörösmarty alapgondolatával: „az irodalomteremtés szabad ihlet"-ével.[49]

Vörösmarty „eredetit" és „jelest" várt munkatársaitól — s adott saját műveiben. A T. GY. elsősorban Toldy eszmefuttatásaiban sokat foglalkozott az eredetiség[50] kérdésével, hiszen a Vörösmartyban föllelt „teremtő erő" gondolata is ide céloz. Ez az *eredeti* nem azonos a nem-fordított-tal, nem is lehet az, hisz maga Vörösmarty bőven fordít angol-német lapokból. Toldy eredetiség-gondolata a romantikus költői gondolattal s magatartással van kapcsolatban. Ahogy ő körvonalazza a romantikus költő típusát, ott leljük föl az eredetiség gondolatot. A fordításokban is fölfedezi az eredetiséget, ha a romantikus költői magatartás fedezi. Német forrás nyomán szól az orosz költészetről, Lomonoszov, Derzsávin, Krülov említése után *Zsukovszkijt* jellemzi: „lelkében a románo s költés csírája fekszik, azért Schiller és Byron költeményeiket úgy fordítja, hogy azokat önnön teremtményeiknek tartanád" (1828. X. 109—110.). Fenyéry pedig Byront jellemzi: „szokatlanra törekedett s közfigyelmet akart gerjeszteni; akadályok, veszélyek, tartózkodások őt nem gátlák" (1828. II. 112.). A romantikus magatartás elméleti megfogalmazásából olvassuk ki Toldy eredetiség követelését. Vörösmarty elméletileg jóval képzetlenebb Toldynál. A külföld esztétikai mozgalmait ő is figyelemmel kíséri, az Ausland s a Le Globe számos cikkét fordítja-fordíttatja le. A lap megemlékezik Fr. Schlegel haláláról (1829. I. 121—122.), de élete „bővebb ismertetése" csak ígéret maradt. Vörösmarty kéziratai között „Schlegel Fridrik három leckéi"-t találhatjuk.[51] Másutt — igaz, fordításban — leírja Schelling s Novalis nevét. Az általa tolmácsolt svéd költő, Stagnélius s Novalis költészetét így jellemzi: „Mindketten a dolgok egy valamely főbb rendének jelképes kifejezését találták ezen tünemény világban" (1828. XI. 114.). Nagyon is rokon ez a *Tündérvölgy* lángképzelődésével, a szem-nem-látott, fül-nem-hallott világnak a költő lelke asztaláról történt ábrázolásával. Evvel rokon tájakra, Szádi s Háfiz sírjához, Sirász vidékére visz el bennünket a *Magyarvár* költője (Sirász gyönyörű ligetébe), 1828. I. 114—115. A „románo s költés" színvilágának kibontása kedvéért festi föl Vörösmarty nagy kedvvel az orientalizmus tarkabuja poézisét, szól több alkalommal a keleti irodalmakról (1829. II. 108—112., IV. 116—121.). Nemcsak tárgyban tér el Kazinczytól vagy Berzsenyitől, hanem elsősorban módszerben, mint

[49] Erről részletesen: Brisits, Vörösmarty és az Ezeregyéjszaka, ItK 1933. 59.

[50] Az eredetiség-igény jelentkezéséről: Szauder József. A romantika útján, Bp. 1961. 19, 22—23, 26—28. Ő figyelmeztetett, hogy a T. GY. 1819—1820. köteteiben is szóba került e kérdés. *T. (Teslér László*, Vö. Taxner Ernő, Teslér Lászlóról, ItK 1968. 74—76.) Horváth Ádám műveit bírálva, már különbséget tesz nemzeti s egyetemes érvényű alkotások között (T. GY. 1819. II. 83—92.). A tétényi leány . . . című színdarab — szerinte — *sajátosan magyar alkotás*, tárgya, „foglalatja" s egyéb körülmények miatt, amit másképp úgy fejez ki: „egyedül a Magyar — s nem más — Nemzetnek vagyon írva". Nem veti föl *közvetlenül* az eredetiség kérdését, de megállapítása sejteti véleményét. A lokális érvényben határozza meg e színdarab értékét. A Horváth Ádámról írott nekrológ (1820. II. 125—126. a *Hazai s Külföldi Tudósítások*ból vette át a szerkesztő *Th. — Thaisz András)* továbblép. Horváth látta, hogy az európai irodalmak a görög s a latin „kútfőkből" merítenek. Ezért ő is közvetlenül innen merített. „Tsak ugyan mind Verses, mind Folyóírásaiban oly eredetiség látszik, melyet más Íróinkban nem igen találhatni". Az antik kultúra utánzása tehát nem zárja ki az eredetiséget (ehhez hasonló nézet Horvát István recenziójában: 1833. IV.), mely ez esetben a nem-fordított-tal látszik azonosnak. Kissé Kazinczy ellen irányzott élt érezhetünk e megjegyzésben. Kazinczy merített főleg a német irodalomból (igaz, közvetlenül a görögből is), fordításainak szellemétől azonban mi sem állt távolabb, mint a „deákos iskola" antikizálása. Kovács Sámuel (1819. XII. 3—13.) tanulmánya egyike első összehasonlító irodalomtörténeti áttekintéseinknek. A német s a magyar irodalom fejlődésén fut keresztül. Nála az eredetiség a nem-fordítottal egyenlő, helyesli a fordításokat. „A fordítások után kell . . . jó eredeti munkákat várni . . ." — szögezi le. Evvel e kérdést nem merítettük ki: az eredetiség jelentésárnyalatainak koronkénti elemzése a jövő kutatásának lesz feladata. Szauder József figyelmeztetését ez úton is hálásan köszönöm.

[51] Horváth Károly: i. m. 428.

*A két szomszédvár*ról írott Berzsenyi-bírálat is bizonyítja. E módszer alapvető vonása a „teremtő erő" megnyilvánulása, az új értelemben vett „eredeti".

Hogy e gondolat még nem vált általánossá, s kényszerű kötöttségek miatt vele ellentétes vagy csupán távolról rokon eszmékkel együtt kellett a T. GY-ben megjelennie, ezt látjuk, ha E. I. P. (Edvi Illés Pál) érdekes tanulmányát olvassuk (1831. IV.). Edvi teológus volt, ki a soproni líceumban Rumy Károly György tanítványa; innen kerül ki a német egyetemekre, melyeknek gondolatvilága erősen hat rá. A Kis Jánost követő liberális, teológiai műveltségű protestáns típusa, kevés eredeti gondolattal, annál is kevesebb költői tehetséggel. Ennek ellenére buzgón látta el különböző lapjainkat költői s elméleti műveivel, melyek — joggal — váltották ki Vörösmarty gúnyolódását. Említett cikkében azonban figyelemre méltó sorokat olvashatunk. Kiindulópontja a teológusé: „minden lények örök kútfeje az Istenség". Ezért ős-eredetinek csak Homéroszt ismeri el, mert előtte nincs ismert költő. Miután „nincsen új a nap alatt", igen szkeptikusan nyilatkozik az eredetiségről. „Teljes eredetiség az Íróban akkor vagyon, midőn tulajdon gondolatait adja elő, ezt pedig tulajdon szavaival, és (ami legfőbb) az egyedül neki sajátos renddel móddal". Ám e teljes eredetiség megvalósulását tartózkodóan fogadja, inkább azt hangsúlyozza: a gondolat legyen eredeti. Persze, szűkíti a kört, ami nekünk, magyaroknak új, talán nem új más nemzeteknek. Inkább az egyéni előadásmódot jelöli meg az eredetiség helyes ismérveként. Az író Proteus-lénye, „mely ezerféle különböző alakokba öltözhetik, a réginek új színt adhat, a megúntat kedvessé, a mindennapit ritkává és kapóssá teheti". Ezután fölveti a plágium kérdését, ami annál is jelentősebb, mert épp a T. GY. hasábjain került sor irodalmunk első „plágium-pörére" (1826. X. 115—124.). A plágium mellett a kompiláció is szóba kerül. Eredetiség, utánzás, plágium, kompiláció: a fejlődő-alakuló irodalom alapfogalmainak megoldását várná az olvasó Edvitől, ám ő óvatosan halad a középúton. Egyfelől azt állítja, hogy nincs eredeti író, ki „teljességgel minden kölcsönzött-től mentes volna", s így az íróban nem is az eredetiség, hanem a *belső jelesség* a lényeg. Másfelől a fordítások szükségességét is hangsúlyozza. Azaz, Edvi ugyan nem szűkíti le teljesen az eredetiség kérdését a fordított-nem-fordított problémájára, de végkövetkeztetésében mégis ide lyukad ki. Ha az egyéni előadásmód kiemelésével elszakadni látszik Kis Jánosék iskolájától, az eredetiség tagadása azt bizonyítja, hogy nem értette a romantika költőinek magatartását.

Horvát István szerkesztése alatt (1833-tól) jórészt visszazuhan a lap a Vörösmarty előtti állapotba. Jellemző, hogy Horvát Révai Miklós nyelvi s nem esztétikai szempontú irodalomtörténetét teszi közzé (1833. II. 49—91.), majd Kisfaludy Sándor költészetét *hazafisága* miatt dicséri. Gáthy István (1834. I.) „literátor"-meghatározása a Kis János prakticista elveihez való visszatérést jelenti: „Literátor az, ki a Nyelv belső természetét s tulajdon törvényeit gyökeresen értvén, azt ezekhez képest formálja, tisztítja, bővíti (8.)". A poéta is lehet „literátor", ha célja: „a haszonnal való mulattatás", „a Nyelv mivelése" (27.).

Vörösmarty így egészében a romantika orgánumává fejlesztette a T. GY-t. 1828-tól fordul figyelme a népi költészet felé, kezd népdalokat írni. Igaz, amit az 1830-as években is még népköltészetnek hittek s vallottak, azt nem szabad a valódi folklórral azonosítanunk. N. Apáthi Sámuel a népdalokról értekezve Bajza egyik versét (*Borének*) *a magyar szellem kifejeződésének* tekintette (1828. XI.), Vörösmarty Osszián felől közelít a szerb népdal formájának hitt ötös trocheusokhoz. A kor falusi udvarházak, paplakok portájáról származó, olykor kéziratos daloskönyvekben ránk maradt nemesi énekek s valódi népdalok között semmiféle különbséget nem talált. Leginkább a szerb hősregék, dalok, a királyudvari kézirat „népieskedő" énekei jelentették a mintát, melyet lassan-lassan tört át az igazi folklór: a nemzeti sajátosságokat hordozó, valódi népdal. Vörösmarty — Rumy Károly György nyomán — hívja föl a figyelmet a népdalgyűjtés jelentőségére (1828. V.), kalendáriumok, ponyvára került daloskönyvek tanulmányozására buzdít, falusi jegyzőket, papokat szólít föl gyűjtésre. Ugyanilyen módszerrel állította össze Kollár is szlovák népköltési gyűjteményét a 20-as—30-as években. Vörösmarty érdeklődését mutatja, hogy Gaál György közmondás-szótárát maga

ismerteti. Rámutat arra, hogy a közmondások „a nép életét, foglalatoskodásait, lelkének uralkodó szenvedélyeit, indulatjait s általában gondolkozása módját s annak sajátságait leghívebben, legtitkolhatatlanabbul magyarázzák" (1831. VI. 117.). Ebbe az irányba utal az is, hogy igen sok tájszó-gyűjtemény lát napvilágot, melyek egyike-másika a magyar nyelv bőségét célozza (1831. VII.). Kunoss Endre idegen szavak helyett tájszavakat ajánl, de figyelmeztet, jó tájszavak mellett *elfajultak* is akadnak (Uo. IX.). Kunoss az, aki említett cikkében a provincializmus veszélyére figyelmeztet. Igen fontosnak tartjuk e közleményeket. Egyrészt Vörösmarty nyelvészeti tájékozódása; másrészt a népiesség tudományos megjelenése miatt.

Kelet-Európa jónéhány nemzeténél a népnyelvből megalkotott irodalmi nyelv vált a romantika költői nyelvévé (pl. a szerb vagy a szlovák irodalomban), nálunk e tájnyelvi értekezések csupán a romantika népies tájékozódását segítették, s ezáltal nemcsak a költői nyelvet gazdagították, hanem a népi formák felé forduláshoz is segítséget adtak.

A T. GY. tehát számos ponton támogatta a romantikus irányt: fontos adalékokat szolgáltatott az eredetiség fogalmának tisztázásához; német, angol, francia tanulmányok fordításával igyekezett a külföldi irodalmakról beszámolni, s a népiesség felé fordította a figyelmet.

3. Vörösmarty szerkesztése idején a folyóirat pótolta az irodalmi, a népszerűsítő-tudományos s részben a Bajza elképzelte irodalmi-kritikai lapot. Hogy Vörösmarty terhesnek érezte a szerkesztést, ez nem irodalmi, hanem „vegyes" jellegének szólt. Számára természetesen nem volt mindegy, hogy költői elképzeléseit esztétikai-elméleti érvekkel támaszthatja alá, s így az olvasókkal megbarátkoztatja az új irányt. A T. GY.-t *országos súlyú*-nak nevezhetjük: az előfizetők száma meghaladja a 800-at, de kb. 5—8-szor annyian olvasták, hisz igen sok iskola, kaszinó, egylet stb. járatta. Kereken 5000 olvasót számíthatunk, ezek között diák, tanár, egyéb értelmiségi s megyegyűlésen szónokló nemes egyaránt megtalálható.[52] A program „jeles" s „eredeti" munkákat ígért — s a boldogabb korszak előkészítését. Az 1830-as előfizetési fölhívás egy lépést tesz előbbre: „a gyengék között maradándó munkák is közöltettek már, s ezek mindenkor talpkövül fognak tekinteni azon épületben, melyet nemzeti csinosodásunknak óhajt reménységünk" (1829. XI. 121.). Vörösmarty szerény s óvatos értékelése után az 1832-es évre szóló fölhívást idézzük, mely már kissé búcsú, összegezés és kitekintés: „Az írók szorgalma elhinti a magot, az olvasók figyelme kikelti s megérleli azt s ezen összekapcsolt erő teheti fel valahára a jók várakozásának a nemzeti míveltség koszorúját" (1831. XII. 122.). Igencsak Széchenyi gondolatai visszhangoznak e sorokban, melyek a T. GY. műveltséggyarapító, nemzeti irányba célzó erőfeszítéseit értékelik. A nemzeti műveltség terjesztése, elmélyítése az a terület, melyen a legtöbbet s a legeredményesebbet tette a lap. A nemzeti önismeret fontosságára figyelmeztetett, igazolta a magyar nyelv kiterjesztésére irányuló törekvéseket, népdalgyűjtésre, tájszavak rendszerezésére, műemlékvédelemre, nemzeti nyelvű iskoláztatásra buzdított. A romantikus irány bel- s külföldi eseményeiről szólott, polemikusan s olvasmányosan; nemegyszer olvasókat nevelő célzattal. A polgári átalakulás napi kérdéseiről nem szólt; talán csak Bajza egy cikkében találunk a polgári átalakulásra vonatkozó sorokat (1830. I.). Az angol parlamentáris királyság s társadalmi berendezkedés dicséretéről olvashatunk. Annál több írás méltatja Széchenyi kezdeményezéseit, Beszédes József s Vásárhelyi Pál cikkei — nemcsak Széchenyi-idézetekkel — szellemükkel, gondolatmenetükkel támasztják alá Széchenyi reformelképzeléseit. Olvashatunk a Duna-szabályozás terveiről (1830. V.), a Tisza-szabályozásról (Uo. VI.), a céhek eltörlése körüli vitákról (1832. VII.). Vörösmarty új gazdasági folyóiratokat ajánl — teljesen Széchenyi szellemében — az olvasók figyelmébe (1828. XII. 140.), Wesselényi lótenyésztési szakkönyvét pedig melegen méltatja (1829. III. 125.).

A T. GY. egésze az új irodalmi (romantika) s politikai-gazdasági (Széchenyi) eszmék szolgálatában állt. Thaisz eklektikus, tétova szerkesztői munkája s Horvát István egyoldalú

[52] Az alábbi adatokat az 1831. kötet végén található előfizetési listából állítottam össze.

tudóskodása között Vörösmarty közelítette meg a legjobban azt, amit vártak a T. GY-től. „Hű" volt a „haladékony idő"-höz, korszerűvé, érdekessé, színvonalassá próbálta formálni a lapot. A felemás eredmény nem az ő hibája.

Amilyen hirtelen jutott Vörösmarty a szerkesztői álláshoz, olyan hirtelen le is köszön róla. Horvát István ugyan csak 1833. január 28-án veszi át az újságot (1833. I. 127.), pedig Vörösmarty – levelezésének tanúsága szerint – már december 15-e körül lemondott tisztségéről.[53]

Négy esztendőt áldozott életéből a T. GY-re. Talán sikerült érzékeltetnünk, hogy nem kell feltétlenül elveszett esztendőknek tekintenünk. Szerkesztőként tekintélyt szerzett, költészetének elméleti támaszt talált. Széchenyi híve, a romantika költője – szerkesztőként is. Egy alkalommal ilyen helyzetképet fest: „mindenfelől a nemzeti életnek s emelkedésnek örvendetes jelei látszanak" (1830. X. 141.). Vörösmarty idején a T. GY. egyik alapvető serkentője a nemzeti életnek s emelkedésnek.

István Fried

MIHÁLY VÖRÖSMARTY UND DIE WISSENSCHAFTLICHE SAMMLUNG

Der bedeutendste Dichter der ungarischen Romantik war von 1828 bis 1832 Redakteur der Zeitschrift „Wissenschaftliche Sammlung" (Tudományos Gyüjtemény). Die vier Jahre seiner redaktionellen Tätigkeit hatten eine große Wende für ihn wie auch für die ungarische Romantik zur Folge. Vörösmarty hatte die Absicht, das seit 1817 bestehende Blatt in den Dienst der schwere theoretische Kämpfe ausführenden, aber immer stärker aufkommenden romantischen Richtung zu stellen. Der Sieg der romantischen Stilrichtung war nicht nur für die Literatur, sondern auch politisch-national für die Ungarn von großer Bedeutung. Das romantische Ideal von Volk und Nation sprach jetzt aus den Spalten der Wissenschaftlichen Sammlung und wurde zur Ideologie des ungarischen nationalen Erwachens. Die Studie untersucht, auf welche Weise diente der Redakteur den Bestrebungen der ungarischen nationalen Unabhängigkeitsbewegungen, und inwieweit popularisierte er die Bestrebungen des ungarischen Adels. (In den Dienst dieses Zieles stellte er die topographische, pädagogische und sprachwissenschaftliche Literatur.) Die Studie zeigt, wie Vörösmarty die Theoretiker der französischen, englischen und deutschen Romantik zu Worte kommen ließ und wie er über die neuesten dichterischen Erfolge der romantischen Richtung berichtete. Diese wurden mit der ungarischen Entwicklung, in erster Linie mit der großen Dichtung Vörösmartys konfrontiert. Schließlich erörtert die vorliegende Arbeit die öffentliche Meinung gestaltende Wirkung der Zeitschrift. In der genannten Zeitspanne hatte die Wissenschaftliche Sammlung mindestens 5000 Leser; dadurch galt sie zur damaligen Zeit als äußerst populär.

[53] ÖM. XVIII. köt. 52.